

Byggnadsarkeologi i kulturmiljövården

Rapport till Riksantikvarieämbetet
1999

Karna Jönsson och Barbro Sundnér

Innehåll

Inledning 3

Målsättning och metod 3

Bakgrund 4

Byggnadsdokumentation och forskning i kulturmiljövården 4

Utbildning och praktik 6

Enkät 1998 7

Byggnadsarkeologi i kulturmiljövården 7

Byggnadsarkeologi 7

Handläggning 8

Roller 9

Rapporter 10

Utvecklings - och forskningsbehov 10

Byggnadsarkeologi? 11

Byggnader och fornlämningsbegreppet 12

Kravspecifikationer och byggnadsdokumentation 13

Samarbetsprojekt och förundersökningar 13

Utbildning och seminarier 14

Sammanfattning 15

Problemområden 15

Förslag till utveckling 16

Referenser 17

Inledning

Byggnadsarkeologins berättigande och möjligheter har diskuterats under många år (se t.ex. Dokumentation och restaurering. Byggnadsarkeologiskt seminarium 1987; Meta 1996:2; Gjallarhornet 1999:1). Ändå är inte byggnadsarkeologiska undersökningar självklara inom kulturmiljövården. Den utveckling, som exploateringsarkeologin genomgått under de senaste decennierna beträffande dokumentationsmetoder och forskningsinriktning, med diskussioner inom både riksantikvarieämbetet (RAÄ), läns museerna och universiteten, har inte omfattat byggnadsarkeologin. I stället är det restaurerings- och vårdfrågor som dominerat den antikvariska diskussionen rörande byggnader. Men varje restaurering innebär risk för att väsentlig information går förlorad. Medvetenheten om vad som är väsentligt, varför och hur detta skall dokumenteras är inte enbart en restaureringsfråga. Att bevara en byggnad innebär inte enbart det fysiska bevarandet. Dokumentation är också ett bevarande, som genom sin tolkning kan utnyttjas som ett historiskt källmaterial – utöver byggnaderna själva. Arkeologin, liksom kulturmiljövården, arbetar i allt större utsträckning med landskapet. Byggnader är synnerligen tydliga element i landskapet. Utöver det synligt påtagliga innehåller de också information som kräver målinriktad dokumentation och analys för att kunna användas i ett historiskt sammanhang.

Byggnadsdokumentation är dessutom inte enbart en arkeologisk angelägenhet. Konsthistoriker, arkitekter, bebyggelseantikvarier, etnologer, konservatorer, hantverkare, förutom olika natur- och samhällsvetare, har intresse av att ta del av byggnadernas information, inte minst i ett historiskt perspektiv. De olika specialiseringarna bör kunna utnyttjas i samarbete för såväl utveckling av dokumentationsmetoder som av tolkning av byggnadernas möjligheter.

Vi finner det angeläget att bevarade byggnader behandlas likvärdigt och jämföras med arkeologiska lämningar i den antikvariska hanteringen. För detta krävs en levande diskussion, som, utöver restaurerings- och vårdfrågor, behandlar byggnadernas historiska källvärde. Det är denna diskussion vi har velat föra med kulturmiljövårdens företrädare runt om i landet.

Målsättning och metod

Målsättningen med undersökningen var att diskutera möjligheten att hantera byggnader som arkeologiska objekt både när det gäller dokumentation och handläggning. För att få ett grepp om hur den regionala kulturmiljövården ser på situationen fördes diskussionerna på länsnivå. Samtliga län besöktes där företrädare från länsstyrelserna, läns museerna och stadsmuseerna i Göteborg, Malmö och Stockholm samt från RAÄ:s lokalavdelningar för arkeologiska undersökningar (RAÄ/UV) träffades (i flera län ingick även representanter från andra museer). Eftersom både byggnadsantikvarier och arkeologer arbetar med byggnader var det viktigt att det fanns representanter närvarande från båda sidorna.

De huvudfrågor som diskuterades var byggnadsarkeologins roll, handläggning av byggnadsärenden, rapporter, information samt utvecklings- och forskningsbehov.

Ett av de problem som berör byggnadsarkeologins möjligheter handlar om vidareutbildning och forskning, vilket diskuterades vid medeltidsarkeologiska forskarseminariet vid arkeologiska institutionen i Lund.

Undersökningen har inte haft som avsikt att ge klara riktlinjer för framtida hantering, utan skall ses som ett avstamp för vidare diskussion – en diskussion som aldrig bör avstanna.

Projektet omfattade 4 månaders arbete, där lönekostnader för en person (Barbro Sundnér) samt resor och traktamente för två personer finansierades av Fou-medel. RAÄ svarade för lönekostnader för en person (Karna Jönsson).

Vi vill också här passa på att tacka alla dem som så välvilligt ställt upp vid våra möten.

Bakgrund

Den dokumentation som utförs hör samman med de krav som ställs från myndighetshåll men också med utbildning och möjligheter till praktisk tillämpning och forskning. Här ges därför en kort presentation av anvisningar kring byggnadsdokumentation samt en glimt av den rådande utbildningssituationen. Resultatet av en tidigare enkät, som ligger till grund för en del av de frågor som valts att speciellt diskuteras, presenteras avslutningsvis i detta avsnitt.

Byggnadsdokumentation och forskning i kulturmiljövården

RAÄ gav 1980 ut *Handledning vid byggnadsarkeologisk undersökning* med inriktning på det murade huset (Andersson och Rosenqvist (Hildebrand) 1980, ny upplaga 1988). Därmed fastställdes begreppet byggnadsarkeologi inom kulturmiljövården i Sverige. Här ges också en presentation av byggnadsarkeologins metod och målsättning, som inte enbart är relevant för medeltida murade stenhus (1988, sid. 9 f.). Det grundläggande syftet med en byggnadsarkeologisk undersökning är att den skall ”klargöra byggnadens historia” och ”aktivt medverka till att bevara byggnaden med dess historiska kvaliteter så långt möjligt ostörda” (1988, sid. 9). Utgångspunkten är den arkeologiska metodens inriktning på tidslagringen i byggnaden och dess närmaste omgivning. Handledningen ger noggranna anvisningar på hur både förarbete, fältarbete och rapporter bör utföras. Dessutom diskuteras olika delelement med utförliga litteraturanvisningar.

År 1996 publicerade RAÄ en vägledning för byggnadsdokumentation och rapporter i anslutning till restaureringar, *Byggnader och byggda miljöer. Dokumentation och rapporter*. I denna finns bl.a. en förteckning över begrepp inom byggnadsvården. Ordet byggnadsarkeologi förekommer inte som uppslagsord, däremot under historisk-teknisk förundersökning som bl.a. innebär ”en noggrann byggnadsarkeologisk genomgång med erforderlig uppmätning av byggnaden.” (sid. 41). Syftet med dokumentation är dels inventering av befintliga förhållanden och dels registrering av gjorda förändringar (sid. 11). Vidare skall ”alla iakttagelser, vidtagna åtgärder eller förändringar” dokumenteras för att kunna följa förändringarna hos objektet och som underlag för framtida åtgärder. (sid. 11). ”Det primära syftet med en dokumentation av en byggnad, anläggning eller bebyggelsemiljö är att beskriva objektet och dess historia... Innehållet i en rapport kan därför följa ett generellt mönster.” (sid. 21). Man framhåller också att det skall göras ”en vetenskaplig undersökning av frilagda delar, som annars inte är tillgängliga...” i samband med restaurering och att kostnaderna skall åläggas arbetsföretaget (sid.14). Frågan är vad som avses med vetenskaplig undersökning. I RAÄ:s *Byggnadsminnesförklaring. Allmänna råd till 3 kap. lagen om kulturminnen m.m.* från 1991, påpekas däremot att ”...vetenskaplig undersökning av frilagda byggnadsdelar som annars inte är tillgängliga...” endast i undantagsfall skall bekostas av byggföretaget (sid. 53). Här finns således en oklarhet vad som menas med vetenskaplig undersökning och även motsättning avseende kostnadsansvaret.

I råd för handläggning av lagskyddade byggnader framhålls också vikten av grundläggande dokumentation. Syftet med en sådan basdokumentation är att ”ge det nödvändiga underlaget för byggnadens vård och att underlätta handläggning av tillståndsärenden” samt att ”... byggnadens egenskaper, såväl formspråk och detaljer som de i byggnaden ingående materialen, skall vara dokumenterade och tillgängliga för studium och forskning vad som än händer med själva objektet i framtiden...” (Byggnadsminnesförklaring 1991, sid. 47). Man betonar också att byggnadens stomme kan ”ge värdefulla byggnadshistoriska upplysningar genom t.ex. skarvar i murverk, avsågade knutar eller igensatta dörrar och fönster.” (sid. 54). Här betonas således att dokumentationen skall kunna ligga till grund för forskning, men inte att dokumentationen i sig skall vara

forskningsinriktad. Den dokumentation som utförs i samband med byggnadsminnesförklaring utgör en del av länsstyrelsens ärendehantering. Ansvar för dokumentationen åvilar därför länsstyrelsen.

Vari ligger då den ”vetenskapliga undersökningen” som krävs i *Byggnader och byggda miljöer*? Avser den enbart att undersöka eventuella tekniska behov, som problem kring bevarande och återskapande av äldre byggnadsmaterial? Får byggnadsdokumentationen någonsin syfta till forskning utöver dessa mål? En forskning som ser byggnader som lika värdefulla lämningar som när de är arkeologiska objekt under mark?

Man kan jämföra med den diskussion som förts inom uppdragsarkeologin sedan 1970-talet, då tron på den objektiva dokumentationen och rapporteringen började ifrågasättas. För uppdragsarkeologin har RAÄ utarbetat *Rekommendationer vid upprättande av undersökningsplaner m.m.* (Underrättelser från RAÄ 1998). Här framhålls att både dokumentation och rapportarbete skall utgå från en vetenskapligt formulerad målsättning. Man understryker också att beskrivningar och sammanställningar inte är detsamma som vetenskaplig bearbetning. Rapporterna skall också vara utförda på ett sådant sätt att de tillfredsställer olika målgruppers behov (allmänhet, uppdragsgivare, planerare, antikvarier, forskare). Därför har man diskuterat två olika steg i rapporteringen. Det första steget är en strukturering av fältundersökningen, en nyckel till registrering. Den forskningssinriktade analysen ingår i det andra steget, där ”problemställningen skall vara det styrande elementet, vilket kräver fullständig flexibilitet vad gäller form och innehåll” (Ersgård 1991).

Byggnader är väsentliga delar inom kulturmiljön. När man satsar på byggnadsforskning handlar det därför om vård med avsikt att bevara. Men vad är det man vill bevara? För att utveckla detta har diskussioner rörande innehållet av det kulturhistoriska värdet initierats genom Axel Unnerbäcks och Erik Nordins artikel *Kulturhistoriskt värde?* (Unnerbäck och Nordin 1995). Man talar om dokumentvärde och upplevelsevärde som grundmotiv för att hitta lämpligt skydd, ett system för urval och värdering. Alla byggnader har t.ex. ett dokumentvärde, vilket inte betyder att alla byggnader måste bevaras. En stor del av dokumentvärdet kan också gå förlorat vid en restaurering om det inte bevaras genom dokumentation. Även om byggnaderna står kvar är mycket av deras information dold, men kan bli tillfälligt synlig och påverkas vid en restaurering. Den stratigrafiska relationen mellan olika händelser i byggnaden påverkas dessutom oftast vid restaureringar; ett förhållande, som är väsentligt för såväl den kronologiska som tekniska förståelsen av olika företeelser i byggnaderna. Men att få till stånd undersökningar, utan att man kan motivera det omedelbara behovet för restaureringsresultatet, är inte självklart.

Utöver de två grundmotiven för kulturhistoriskt värde har man möjlighet att lägga till förstärkande, övergripande motiv. Ett är t.ex. autenticitet, dvs. äkthet. I princip avses byggnadens ursprungsskick, men kan också innebära synliga förändringar, som på ”ett tydligt sätt åskådliggör husets skiftande funktioner genom tiderna” (sid. 17). Ser man byggnaderna som historiska källmaterial kan just förändringarna vara de mest intressanta, oavsett om de är synliga eller inte. Inom arkeologin har förändringar av byggnaderna väckt frågor kring t.ex. landskapsutnyttjande, ekonomi, makt, mentalitet, genus m.m. Då måste man också ta reda på vad som förändras och hur, när och varför, vilket är det fundamentala för byggnadsarkeologiska undersökningar.

Arkeologiska undersökningar ingår självklart som en del i kulturmiljövården. Kravet på att dessa skall vara forskningsinriktade är dessutom ställt av kulturmiljövården – här finns således en tydlig förening mellan vård och forskning (Underrättelser från RAÄ, 1998). Diskussionen har hittills inte omfattat bevarade byggnader och ruiner. Förutom kunskap om hela byggnader, deras konstruktionsdetaljer, tekniska sammanhang och förändringar, lämnar hela produktionsprocessen kring byggandet spår både under marken och i landskapet. För att arkeologer bättre skall kunna utnyttja byggnads lämningarna krävs mera arkeologisk forskning om de bevarade byggnaderna.

Byggnadsdokumentationernas innehåll och utförande går hand i hand med den aktuella forskningen och utbildningen vilket tydligt framgår i ett tidigare utfört Fou-projekt, *Från byggnad till dokument* (Eriksdotter, Gardelin och Wallin 1998). Undersökningen, som omfattade dokumentationer i Malmöhus län i ett långt tidsperspektiv (1950–1996), visade stor ojämnhet i val av byggnader, av metoder och av innehåll. En orsak, menar man, är att dokumentationer utvecklas av och stannar hos enstaka personer, dvs. det finns ingen spridning och diskussion av resultat, metod och synsätt. Det innebär att både kunskapen och metodutvecklingen står och faller med ett fåtal personer. För att ändra på situationen föreslår de tre författarna att ”berörda myndigheterna bör vara kvalitetsgaranter och verka för ekonomiskt och vetenskapligt försvarbara byggnadsarkeologiska undersökningar.” Man framhåller också behovet av ökad medvetenhet inom den antikvariska verksamheten om aktuell forskning och dokumentationsmetod (s. 171 f.).

Det finns också ett samband mellan dokumentation och de behov som anses mest samhällsnyttiga, t.ex. RAÄ:s program om luftföroreningar och satsningar på gammal kunskap för nutida byggande. Utifrån kulturmiljövårdens behov kan forskningen utvecklas under förutsättning att forskningen samtidigt får vidareutveckla sitt eget behov. Vården av byggnader får inte bli ett självändamål – man måste veta vad man vårdar. Här kan forskningen ge nya infallsvinklar.

Utbildning och praktik

Till skillnad från arkeologin kräver byggnadsområdet flera olika specialiseringar, t.ex. restaureringsteknik, arkitekturhistoria, antikvariska synsätt, materialkunskap m.m. Den kompletterande utbildningen inom byggnadsvårdens olika områden fick man tidigare främst genom den praktiska erfarenheten inom kulturmiljövården. Att amanuenser lärdes upp av mer erfarna antikvarier var en självklarhet. Efter hand som professionalismen och specialiseringen har ökat har kompletterande utbildning förlagts till högskolor och universitet. Inriktning på byggnadsvård, restaurerings- och arkitekturhistoria finns som särskilda kurser inom de flesta universitetsämnen, men också som självständiga grundutbildningar, t.ex. bebyggelseantikvarisk linje vid Göteborgs universitet. Utöver universitetsutbildningar finns flera folkhögskolekurser med inriktning på hantverksutbildning. Dessa olika kurser och nya utbildningar visar hur mångfasetterad byggnadsvården är. De visar också på ett stort behov från olika ämnesområden att utveckla sin egen kompetens och att anpassa sig mera till speciella yrkesinriktningar. Samtidigt kan man se dem som resultat av en ökad specialisering, inte bara inom kulturmiljövården utan också inom universiteten och högskolorna.

Sedan medeltidsarkeologin etablerades på 1960-talet i Lund har byggnadsarkeologi varit en självklar del i utbildningen. Inom arkeologin kan byggnader inte separeras från övriga materiella lämningar utan ingår i den arkeologiska helheten. Idag är medeltidsarkeologi (vilket även omfattar nyare tidens lämningar) ett självständigt ämne med egen grundutbildning och forskarutbildning. Undervisning i byggnadsarkeologi sker på samtliga nivåer i anslutning till den övriga undervisningen. Eftersom arkeologi utgår från de materiella lämningarna är praktisk erfarenhet nödvändig. Inom utbildningen finns dock endast begränsad möjlighet för praktiska övningar. Den största fält-erfarenheten får arkeologerna därför främst i sitt fortsatta förvärvsarbete. Grävningserfarenheten byggs upp i samarbete med mer erfarna arkeologer. Men detta gäller inte den byggnadsarkeologiska erfarenheten, vilket innebär att allt färre arkeologer söker sig till byggnadssidan. De medeltidsarkeologer som utbildas hamnar i regel inom den grävande arkeologin, som också har de flesta forskarna i ämnet. Här finns således redan idag en potential av arkeologer med byggnadsarkeologisk utbildning. Tyvärr används dessa sällan för undersökning av byggnader ovan mark och saknar därmed möjlighet att medverka i utvecklingen av byggnadsarkeologisk dokumentation och relatera den till annan arkeologisk forskning. För att byggnadsarkeologin skall kunna utvecklas får den inte isoleras – samma frågor är giltiga oavsett om byggnader ligger under eller över mark.

Däremot kan kombinationen med andra ämnesområden utveckla nya synsätt och ny kunskap även på det arkeologiska materialet under mark.

Enkät 1998

Sedan 1994 träffas årligen antikvarier i seminarier kring byggnadsarkeologiska frågor. I anslutning till 1998-års möte genomfördes en enkät med avsikt att få en översiktlig bild över i vilken omfattning byggnadsarkeologiska undersökningar utförs i landet, se bilaga. Frågorna var relaterade till utförda dokumentationer de senaste fem åren. Resultatet visade att flertalet län ansåg sig ha kompetensen, men några var tveksamma. Orsaken var en osäkerhet på vad som menas med byggnadsarkeologisk dokumentation. På frågan om det fanns en övergripande målsättning med dokumentationerna svarade 13 nej medan 7 gav inga svar. Målsättningen var i några svar mera allmänt kring kunskapsuppbyggnad. Övriga mer preciserade syften var: vägledning vid upprustning; att klargöra byggnadens olika skeden för att förstå den och dess särdrag; undersökning av kyrkornas relation till sockenutveckling, byggnadsorganisation, funktion med inriktning på datering, kronologiska förhållanden, byggnadsteknik och utformning. Byggnadsarkeologisk dokumentation har vanligast omfattat medeltida kyrkor (totalt 112 st.) följt av byggnadsminnen eller motsvarande med 61 st. och övriga byggnader 32 st. Över hälften av de genomförda dokumentationerna låg i ett fåtal län. Av kommentarerna att döma var de flesta redovisade dokumentationer mera av karaktären antikvarisk kontroll även om de ingick under begreppet byggnadsarkeologisk dokumentation. Sammanfattningsvis fanns önskemål från länen om definition av byggnadsarkeologi, diskussion om övergripande mål och om och när byggnadsarkeologiska undersökningar är motiverade.

Byggnadsarkeologi i kulturmiljövården

Här presenteras hur byggnadsarkeologiska frågor hanteras i den regionala kulturmiljövården utifrån de huvudfrågor som diskuterades. Även om det finns olika synsätt och olika rutiner har vi valt att koncentrera oss på det som, vi uppfattade, var mera allmängiltigt. Hur man tolkar byggnadsarkeologi hör samman med handläggningsrutiner men också med de roller som olika antikvariegrupper har. Hur redovisning av dokumentation utförs och sprids hör samman med både synen på byggnadsarkeologi och handläggningsrutiner.

Byggnadsarkeologi

Mot bakgrund av den tidigare enkäten ställde vi frågan hur man inom kulturmiljövården uppfattade ordet byggnadsarkeologi. Vanligaste svaret var att byggnadsarkeologi är en speciell dokumentationsmetod, främst knuten till murverksdokumentation av medeltida kyrkor. Det fanns också en föreställning om att byggnadsarkeologisk dokumentation endast omfattar frilagt medeltida murverk. Detta var bl.a. i vissa fall en förklaring till varför byggnadsarkeologisk dokumentation inte ansetts behövas i regioner där omputsning av medeltidskyrkor normalt inte sker. I vissa regioner föredrogs benämningen murverksdokumentation. Generellt var man mer benägen att använda begreppet byggnadsdokumentation.

Vid frågan om man ansåg att det fanns någon skillnad mellan byggnadsantikvarisk och byggnadsarkeologisk dokumentation angavs främst dokumentationsnivån. Medan den antikvariska dokumentationen huvudsakligen innebar fotografering och verbal beskrivning omfattade den byggnadsarkeologiska exakta uppmätningar med inriktning på stratigrafisk arkeologisk metod. Det fanns

också en uppfattning att den antikvariska dokumentationen inte grundade sig på några specifika frågeställningar medan den byggnadsarkeologiska var mer forskningsinriktad men också mer koncentrerad på byggnadstekniska frågor. Byggnadsarkeologiska undersökningar uppfattades också alltför kostsamma och tidskrävande och därför endast möjliga att genomföra i större restaureringsprojekt.

Men det fanns också flera som inte såg någon metodisk skillnad mellan byggnadsantikvarisk och byggnadsarkeologisk dokumentation, snarare en nivåskillnad när det gäller dokumentationens omfattning. Därför ansågs det inte finnas någon anledning att skilja de båda begreppen åt vid handläggningen. En restaurering skall göras under byggnadsantikvarisk kontroll, som omfattar dokumentation. Materialets art och ingreppens omfattning avgjorde nivån på den dokumentation som utfördes.

När diskussioner om det fanns någon skillnad i syftet mellan byggnadsarkeologisk och byggnadsantikvarisk dokumentation svarade många att det egentligen inte finns någon skillnad. Nivån och innehållet på dokumentationen styrs av de frågor som ställs. Andra menade att byggnadsantikvarisk dokumentation är en kontroll av restaureringens utförande. Åter andra ansåg att det var beställaren som avgjorde vilken dokumentation som skulle utföras. I en del fall användes begreppet byggnads-historisk undersökning för det underlag som behövdes för den antikvariska kontrollen. Några menade att byggnadsarkeologisk dokumentation både var giltigt som underlag för restaurering och för annan kunskap, som inte omedelbart kunde relateras till en restaurering.

Det syfte man i allmänhet ansåg ligga som grund för dokumentationen var att fastställa byggnadens historia, hur den sett ut under olika perioder. I en del regioner framhölls vissa frågor som speciellt viktiga, särskilt för de äldre byggnaderna, t.ex. hantverkets betydelse, puts- och kalkbruksundersökningar. Här fanns också en anknytning till aktuella projekt som Nordsvenska timmerbyggnader (samarbete mellan nätverket Nordsvenskt träbyggande och Timmerdraget, Länsstyrelsen i Jämtlands län), Natursten i byggnader och Gammal kalkputs (RAÄ). Dendrokronologins möjligheter för dateringar har allt oftare börjat användas, både för takstolsdateringar och för datering av timmerhus. Allmänt upplevdes dock en brist på genomtänkta och utarbetade forskningsprogram.

Handläggning

Den basdokumentation, som skall omfatta byggnadsminnen, skall också ligga till grund för skyddsföreskrifter. Dessa skall bl.a. innehålla vårdprogram, vilket indirekt omfattar eventuella behov av fördjupade studier. Basdokumentationen skall också underlätta ärendehantering (Byggnadsminnesförklaring, 1991, sid. 47). Det visade sig dock att de flesta byggnadsminnen saknar ett sådant underlag. Från regionalt håll uttrycktes ett stort behov av att kunna utföra denna typ av dokumentation, men framhölls att detta kräver både extra personal och extra resurser. Vid nya byggnadsminnesförklaringar görs dock dokumentation, men omfattning och innehåll utarbetas individuellt i de olika regionerna. Man saknade generellt gemensamma diskussioner och utarbetade planer för vad basdokumentationerna skall innehålla.

I samband med tillståndgivning för restaurering kan länsstyrelsen kräva dokumentation genom att ge villkor för restaureringens genomförande. Det vanligaste är att länsstyrelsen kräver byggnadsantikvarisk kontroll och dokumentation. Detta innebär dokumentation av det som framkommer under arbetet samt en kontroll av att byggprocessen följer uppgjorda handlingar. I detta sammanhang finns också möjlighet för länsstyrelsen att kräva byggnadsarkeologisk undersökning, något som dock sällan görs. Trots det, presenterades exempel på att den antikvariska kontrollen utökades till en mer fördjupad dokumentation med byggnadsarkeologisk inriktning, utan att det framgick i länsstyrelsens krav. Dokumentationens omfattning måste dock vara skälig i förhållande

till ingreppet. Eftersom man uppfattade att byggnadsarkeologisk dokumentation innebar dyra och omfattande undersökningar ansågs sådana i regel som oskäliga. Flera ansåg också att det är oklart när man enligt lagen kan kräva en fördjupad undersökning.

Ett av problemen är att ansökan om tillstånd för restaurering eller ändring oftast kommer in till länsstyrelsen utan tidigare samråd mellan fastighetsägare och länsstyrelsen. Kyrkoråden tar däremot ofta kontakt med läns museernas byggnadsantikvarier på ett tidigt stadium vilket hör samman med upparbetade kontakter. Här får antikvarierna tillfälle att på plats förklara vilka möjligheter olika typer av dokumentation kan ge.

Även byggnader, som varken är byggnadsminnen eller kyrkor, kan ha stort kulturhistoriskt värde. För att även dessa omfattas av riktad dokumentation i samband med t.ex. bygglovsansökan kräver ett nära samarbete mellan kommunerna och byggnadsantikvarierna. Från flera håll poängterades det väsentliga i kontinuerlig information från museernas antikvarier både till kommunernas handläggare och till allmänheten. I en del kommuner finns särskilda kommunantikvarier, men antalet har efterhand minskats. Bristen på kommunantikvarier försvårar arbetet med att bevaka och informera om de ”oskyddade” husens betydelse. Man underströk också kulturmiljövårdsprogrammets betydelse för förståelse av byggnader i ett större perspektiv.

Ekonomiskt bidrag kan sökas för arbeten på kulturhistoriskt värdefulla byggnader. I samband med ansökan ges också möjlighet för tidig kontakt mellan antikvarier och fastighetsägare. Det är i detta sammanhang som bl.a förundersökning innan projekteringen ofta föreslås. Bidragen avser främst kulturhistoriska överkostnader, såsom merkostnader för kulturhistoriskt motiverade byggnadsarbeten och kostnader för medverkan av särskilt sakkunniga vid utredning, projektering och utförande av arbetena. Men det gavs även exempel på att de kan användas till mer riktad kunskapsuppbyggnad, t.ex. förundersökningar av vissa byggnadsgrupper och/eller byggnadsarkeologiska undersökningar i samband med restaureringar. Även om många menade att medlen främst skulle utgå till underhåll och åtgärder, fanns flera som påtalade att alltför omfattande restaureringar riskerar att utföras på bekostnad av kunskapsvärdet.

Man var överens om att byggnader inte har lika starkt skydd som fornlämningar. Fornminneslagen ses som ett skydd som ska hindra exploatering. En restaurering ses inte som ett ingrepp som förstör eller tar bort något, utan som ett skydd av byggnaden. Dessutom menade man att kostnadsansvaret inte är lika tydligt för en dokumentation av en byggnad som för en fornlämning. Därför ansågs det svårt att motivera en byggnadsarkeologisk undersökning som fastighetsägaren skall bekosta. Men det finns också byggnader, eller rester av dem, ruiner, som omfattas av fornminneslagen. Trots det behandlades inte de delar som är över mark likvärdigt med de som ligger under mark avseende krav på dokumentationsnivå.

Roller

Vanligen får läns museet i uppdrag av länsstyrelsen att ta fram underlagsmaterial och utföra den antikvariska kontrollen. Några länsstyrelser har egna byggnadsantikvarier som utför arbetet. I vissa regioner ges uppdraget till privata konsulter. Vid antikvarisk kontroll fanns även exempel på att en antikvarie tar fram basmaterialet medan en annan utför den antikvariska kontrollen.

Några län har fördelat kyrkoärenden på kyrkoantikvarier medan byggnadsantikvarier svarar för övriga byggnader. Vanligen utförs byggnadsdokumentationen, oavsett omfattning, av de anställda byggnadsantikvarierna. I några fall utnyttjas projektanställda arkeologer eller arkitekter. Eftersom det är svårt att få tag på rutinerade och erfarna personer, framhölls detta från flera håll som ett problem. Byggnadsantikvarien/kyrkoantikvarien har ansvar för vilken typ av dokumentation som är lämplig och vilka specialister som kan anses behövas.

I allmänhet saknas samarbete mellan byggnadsantikvarier och arkeologer vid restaureringar. När samarbete finns handlar det oftast om att arkeologerna undersöker lämningar under mark i anslutning till ledningsgrävningar och liknande, medan byggnadsantikvarierna undersöker byggnaden ovan mark. Ett undantag är de regioner vars byggnadsantikvarier är arkeologer. Det fanns exempel från de flesta län där byggnader rivs utan noggrannare dokumentation men där arkeologerna gör undersökningar av de resterande lämningarna, något som alla ansåg synnerligen frustrerande.

Det generella intrycket var att det sällan fördes diskussioner rörande dokumentationernas innehåll och metod mellan de olika antikvariegrupperna eller mellan museerna och länsstyrelserna.

Rapporter

RAÄ har givit vissa riktlinjer för rapporternas utformning i *Byggnadsarkeologisk undersökning och Byggnader och byggda miljöer*. I den senare finns dessutom förtryckta blanketter. Tyvärr frågade vi inte i hur hög grad dessa användes, men det allmänna intrycket var, att var och en utarbetar sina egna system och metoder. Detta gäller såväl rapporter som uppfattas som byggnadsantikvarisk kontroll, byggnadsarkeologisk dokumentation eller murverksdokumentation. Vanligen omfattar rapporter av antikvarisk kontroll foto och kortare beskrivningar, följt av slutbesiktningsprotokoll. Några regioner skriver regelbundet rapporter, andra enbart vid större restaureringar. Det finns också exempel på att åtgärdsförslaget och slutbesiktningsprotokollet utgör den enda dokumentationen. Rapporterna kallas ofta endast *Rapport över renovering*. Arkeologiska markundersökningar, som ibland sker i samband med restaureringar, rapporteras i regel separat.

Fynd, i regel byggnadsmaterial eller materialprover, behandlas olika. Oftast finns de inte i någon förteckning men förvaras på museerna. Vid grävningsundersökningar registreras fynden som annat arkeologiskt material, även om det kan röra sig om samma fyndgrupper som tillvaratas vid byggnadsundersökningar.

Rapporter från byggnadsdokumentationer förvaras i länsstyrelsernas och/eller museernas arkiv och ett exemplar skickas till Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA). I enstaka län ingår rapporterna i museets serie. Både regionalt och på ATA förvaras de flesta rapporterna under respektive socken. Det finns därför inte någon möjlighet att söka på olika begrepp som t.ex. byggnadsarkeologi utan att gå igenom samtliga socknar. Detsamma gäller utförda restaureringar. I några län har man börjat föra egna digitala register. Situationen ansågs generellt mycket otillfredsställande. Den otillgängliga dokumentationen innebär att man inte är informerad om vad som händer i andra regioner. Såväl syfte, metod som resultat av byggnadsundersökningar blir därmed isolerade till enskilda personer eller regioner. Möjligheten att använda andras erfarenheter kan inte utnyttjas. Varje byggnadsdokumentation måste, oavsett omfattning, kunna bidra med ökad kunskap som inte får stanna isolerat i arkiv.

Eftersom RAÄ/UV just nu arbetar med digitalisering av rapporter på olika nivåer, visade man ett intresse av att även utförda byggnadsdokumentationer skall kunna ingå i eller utnyttja RAÄ/UV:s system. Man talade också om egna hemsidor på Internet där uppgifter om utförda undersökningar skall kunna presenteras. Det viktigaste ansågs dock att det finns en gemensam databas med den väsentligaste informationen.

Utvecklings - och forskningsbehov

I flera avseenden var man inte nöjd med den rådande situationen inom den regionala kulturmiljövården. En del av de problemområden som diskuterades resulterade i en rad förslag till åtgärder.

Byggnadsarkeologi?

Vid diskussionerna uppstod tveksamhet i huruvida man skulle använda begreppet byggnadsarkeologi eller inte. För flera arkeologer var begreppet onödigt eftersom det inte används vid undersökning av byggnadslämningar under mark. Många byggnadsantikvarier menade att begreppet inte var liktydigt med arkeologisk dokumentation. Men det fanns också ett intresse av att utveckla dokumentationen i samarbete med arkeologer liksom med andra discipliner. Åter andra menade att begreppet existerar och markerar en särskild dokumentation, som måste framhållas. Problemet, som vi uppfattade det, är snarare att det på många håll inte finns någon erfarenhet av byggnadsarkeologisk dokumentation. Därmed saknas också medvetenhet om möjligheterna. Det visar också den snäva inriktning byggnadsarkeologiska undersökningar hittills haft.

Idag behandlas olika byggnadskategorier av olika discipliner inom kulturmiljövården, men också inom den forskning som finns. Bebyggelseantikvarier handhar i högre grad eftermedeltida och profana byggnader medan arkitekter, konsthistoriker och arkeologer oftare intresserar sig för medeltida byggnader, mest kyrkor, borgar och slott. Denna uppdelning medför omedelbart en olikhet i bedömningen av det kulturhistoriska (och historiska) värdet av olika byggnadsgrupper. Ett närmande mellan olika discipliner är nödvändig för en utveckling av synen på byggnader – och därmed dokumentationsbehovet. Inom forskningen är en förändring dock redan synlig. Både arkitekter och arkeologer intresserar sig i allt större utsträckning även för eftermedeltida profana byggnader (t.ex. Werne 1993, Welinder 1994).

Varje disciplin utvecklar egna metoder grundade på olika målsättningar. Kombinationen av de olika avsikterna kan ge en bredare kunskap. Vid en putsrestaurering kan t.ex. arkitekten finna det särskilt angeläget att få fram uppgifter om tidigare putslagers sammansättning för att skapa underlag för nyproduktion. Arkeologen kan ha samma behov för att förstå förändringar av produktions sätt och produktionsförhållande. Och för antikvariern behövs samma kunskap för att kunna bedöma relevant kulturhistoriskt val vid nyproduktion. Skillnaden ligger snarare i utnyttjandet av det dokumenterade, dvs. i syftet något som också avspeglar metodiska skillnader.

Tyvärre fanns inte utrymme för att närmare precisera och identifiera termen byggnadsarkeologi. För att undvika oklarheter valdes därför ”arkeologisk byggnadsdokumentation” i de fortsatta diskussionerna. Även internationellt finns olikheter i betydelsen. I England används begreppet byggnadsarkeologi främst inom den arkeologiska miljön. Men här framhålls också nödvändigheten av samarbete med andra discipliner (Morris 1994). I Danmark används begreppet byggnadsarkeologi både av arkitekter och arkeologer (se t.ex. Bygningsarkæologiske studier). I Tyskland väljer man hellre beteckningen historisk byggnadsforskning för att markera att byggnadsundersökningar inte tillhör något eget fack (Grossmann 1993).

Låt även oss ta fasta på detta! Det väsentliga blir då att det finns samarbete över ämnesgränserna, förståelse för olika angreppssätt och tillfälle för olika discipliner att delta vid dokumentation och utveckla denna, både utifrån sina egna syften och i inspiration med andras. I stället för att se de olika aktörerna som ett problem bör man se dem som en tillgång.

Det blir därför också viktigt att de arkeologiska metoderna ges möjlighet till utveckling, t.ex. i den riktning som har påbörjats vid en del av de senare undersökningarna (Gardelin 1997, Eriksdotter 1996, 1997). De arkeologer som arbetar med de bevarade byggnaderna får inte isoleras från övrig arkeologi.

I flera län menade man att det var svårt att vidmakthålla och utveckla den byggnadsarkeologiska kompetensen då tillfällen till undersökningar inte ges så ofta. Idag finns inte heller möjlighet att snabbt och med kort varsel projektanställa personal, i synnerhet som ytterst få har fått möjlighet att utveckla den praktiska erfarenheten. I stället föreslog man olika lösningar:

- att RAÄ/UV-kontoren har denna kompetens som kan användas för flera län vid behov. Fördelen är att byggnadsarkeologisk kompetens kan utvecklas hos flera arkeologer och inte stanna hos enskilda personer.
- regionala pooler. Några län går samman om en person med byggnadsarkeologisk kompetens.
- att de egna byggnadsantikvarierna eller arkeologerna får vidareutbildning.

Hittills har RAÄ/UV endast i undantagsfall medverkat i byggnadsarkeologiska undersökningar av bevarade byggnader. Det fanns dock intresse att pröva möjligheten att integrera byggnader i forskningsprogrammen samt att utveckla samarbete med byggnadsantikvarier. Man var också positiv till möjligheten för att arkeologer med byggnadsarkeologisk kompetens finns inom verksamheten.

Det framfördes dock en viss tveksamhet till att byggnader skall kunna betraktas som arkeologiskt material med hänsyn till lagstiftningen. Men också på att avsikten med restaurering är ett bevarande i sig, till skillnad från arkeologiska lämningar som grävs bort.

RAÄ/UV:s verksamhet grundar sig helt på fornminneslagen, vilket kan vara ett problem när det gäller möjlighet för krav på byggnadsarkeologisk dokumentation. Här bör dock finnas möjlighet för diskussioner om fornlämningsbegreppet.

Byggnader och fornminnesbegreppet

De lagar som skyddar fornlämningar och byggnader är i stort sett likvärdiga när det gäller borttagande av fornlämning respektive delar av byggnad. För dessa kan länsstyrelsen kräva dokumentation som skall bekostas av byggföretaget eller fastighetsägaren. Hur och vad som skall dokumenteras uppfattas dock ytterst olika. Därför blir tolkningen av lagskydden för fornlämningar och byggnader olikartad, i synnerhet beträffande dokumentationskrav och kostnadsansvar. Det paradoxala blir när man i en byggnad endast kan kräva dokumentation av det som tas bort, inte det som blir synligt i samband med en restaurering. Vid en putsrestaurering kan man t.ex. kräva undersökning av de putslager som tas bort, men inte de äldre underliggande som skall bevaras. För ett trähus gäller samma sak, endast de delar som skall bytas ut skall dokumenteras inte de som de tillhör! För byggnader har man inte gjort klart att delarna hör till helheten och inte kan förstås om de inte sätts in i de sammanhang de tillhör.

Trots att en byggnad är en fornlämning, t.ex. ruin, finns en skillnad i praxis avseende dokumentationskravet av vad som är ovan respektive under mark. I hur hög grad har t.ex. de ruiner, som under de senaste åren restaurerats, blivit föremål för byggnadsarkeologisk undersökning?

Byggnadslämningar från historisk tid och som är synliga ovan mark betraktas sällan som fornlämning, även om de i övrigt uppfyller kraven. Eftersom lämningar efter trähus knappast kan bli byggnadsminne, så kommer denna kategori att sakna skydd – oavsett hur ”synnerligen märkliga” de än är. När kan ett trähus betecknas som ruin? Ett problem är förmodligen att man inte ser de potentiella fornlämningarna i ett helhetsperspektiv utan delar upp dem i kategorier.

Detta tyder på att det inte i första hand är en skillnad i lagskyddet för fornlämningar respektive byggnader, utan uppfattningen om vad en byggnadslämnings eller bevarad byggnads historiska källvärde består av.

Kravspecifikationer och byggnadsdokumentation

Ett av de problem som framkom i enkäten från 1998 var frågan om när man skall kräva byggnadsarkeologisk dokumentation och vad denna skall omfatta. Ett förslag som diskuterades var det som utarbetats för uppdragsarkeologin angående vilka krav länsstyrelserna bör ställa på arkeologiska utredningar och undersökningar (Underrättelser 1998). I grova drag kan man sammanfatta detta med att länsstyrelserna skall kräva redogörelse av

- förutsättningar för genomförandet, omfattning, metod, rapportering.

För att underlätta den fortsatta hanteringen skall undersökningsplaner upprättas. Dessa skall

- ingå i länsstyrelsens beslutsunderlag avseende vetenskaplig inriktning, omfattning, ambitionsnivå
- bidra till problemorienterad och kostnadseffektiv arkeologi
- underlätta uppföljning och utvärdering
- skapa rutiner för planering av arkeologiska utredningar och undersökningar.

Rapporterna skall grundas på en vetenskaplig och teknisk redovisning av ett fullgjort uppdrag och

- koncentreras på den vetenskapliga inriktningen och kunskapsuppbyggnaden
- redovisa grad av uppfyllelse i förhållande till undersökningsplanen
- redogöra för vetenskapliga överväganden och valda metoder

Vid diskussion om sådana krav också skulle kunna vara giltiga och lämpliga för undersökningar i samband med restaureringar var de flesta mycket positiva. Man såg här möjlighet att bättre kunna följa upp restaureringsgången och också ha större krav på att dokumentation, både av restaureringen och av den byggnadshistoriska undersökningen, utförs på ett genomtänkt sätt. I allmänhet såg man inte gällande lagstiftning som något problem utan menade att man alltid kan utveckla praxis.

Det fanns dock röster som markerade konkurrensproblemet. Även byggnadsantikvarier är numera egna företagare eller är knutna till vissa arkitektkontor.

Samarbetsprojekt och förundersökningar

Flertalet län var överens om att forskningsanknytning är nödvändig för kulturmiljövården. Ett vanligt påpekande var också, att allt för mycket pengar satsas på vård i stället för på att bygga upp kunskap. På samma sätt som krävs av uppdragsarkeologin, ville man ha probleminriktade forskningsprogram. Bristen på information om pågående forskning rörande byggnader upplevdes som allvarlig. Man vill hellre tala om hela kulturlandskapet än om enskilda byggnader eller byggnads-kategorier.

Eftersom flera olika discipliner hanterar byggnadsvårdsfrågor, var man intresserad av att utveckla forskningsprojekt i samarbete mellan olika ämnesområden. Det som var mest aktuellt, utifrån de ämnesområden som finns representerade inom läns museerna, var samarbete mellan byggnadsantikvarier och arkeologer. Men det fanns även ett behov av närmare samverkan med arkitekter och hantverkare.

Konkreta förslag var problemorienterade förundersökningar för vissa byggnadskategorier men också för hela miljöer. Andra var sammanställningar av kunskapsläget utifrån tidigare byggnadsundersökningar, "kunskap om kunskap", som någon uttryckte det. Sådana undersökningar skulle kunna ge tydligare riktlinjer för de problem som var av störst behov att dokumentera vid en eventuell framtida restaurering. Här ville man ha hjälp med förslag och samordning mellan universitet

och regionerna (det fanns dock i något fall en rädsla för att projekten kan bli för stora om universiteten blandar sig i).

Annat förslag var att utveckla metoder och innehåll för basdokumentation av byggnadsminnen. Basdokumentation kan på många sätt utgöra ett underlag för vilken typ av dokumentation som kan bli nödvändig vid olika ingrepp. Dessutom kräver byggnadsminnena regelbunden tillsyn, då det kan finnas anledning att ytterligare peka på behoven av olika typer av undersökningar – något som aldrig kan var fastställt i förväg – vår uppfattning och kunskap och metoder ändras! Finns en väl utförd basdokumentation kan en mycket mera riktad undersökning utföras i samband med restaurering.

Det fanns också förslag på fasta koordinatörer mellan universitet och kulturmiljövården. Många önskade också möjlighet för vidareutbildning och/eller information från universitet och högskolor om pågående forskning.

Både RAÄ och länen driver inventeringsprojekt med inriktning på vissa byggnadsgrupper. Inget av dessa projekt kan sägas omedelbart utnyttjas som underlag för de frågor som ställs i samband med byggnadsdokumentation vid restaureringar. Ett undantag utgör Sveriges Kyrkans publikationer. Den arkeologiska inriktningen är dock i regel inte representerad i dessa projekt. Inom uppdragsarkeologin pågår utarbetning av forskningsprogram. Trots att byggnader ingår i det kulturlandskap som uppdragsarkeologin behandlar, ingår de inte som möjliga arkeologiska objekt.

Denna gräns mellan bevarade byggnader och fornlämningar understryks också genom att byggnadsinventeringar och fornminnesinventeringar är separerade. Eftersom byggnader alltid har skilts från det som är dolt under mark, har såväl forskning som handläggning vid exploatering/restaurering separerat de olika historiska källorna. När nu landskapet alltmer börjar fokuseras som en helhet ges här möjligheter till en förändring.

Utbildning och seminarier

Ett stort ansvar ligger på de handläggande byggnadsantikvarierna. För att de skall kunna avgöra vilka dokumentationsbehov som kan vara särskilt nödvändiga måste de vara kontinuerligt insatta i pågående forskning inom olika discipliner. Även inom länsstyrelserna måste denna kunskap finnas för att kunna bedöma det vetenskapliga värdet vid krav på undersökningsplaner. Därför betonades behov av närmare kontakt med universitet och högskolor för uppgradering av aktuell forskning. Från vissa håll föreslogs enstaka kurser inom någon närliggande högskola. Man framkastade också önskemål om att universitetet ordnade särskilda dagar för presentation av aktuell forskning.

Från arkeologiska institutionen, medeltidsarkeologiska avdelningen, i Lund, var man positiv till att ordna kurser, men framhöll att finansieringen inte kan ske inom universitetets ramar. Däremot fann man det omöjligt att öka studenternas praktiktid under grundutbildningen.

Både från kulturmiljövården och från universitetet var man dock till stor del överens om att gemensamma forskningsprojekt bör vara den lämpligaste vägen för att utveckla forskning och medvetenheten om byggnadernas historiska källvärde. De nyutbildade behöver praktisk erfarenhet lika väl som de etablerade antikvarierna behöver möjlighet att pröva nya vägar.

Det man också efterlyste var återkommande seminarier där olika frågor kring forskning och dokumentation diskuteras och där resultat presenteras och ventileras. Alla de frågor som här berördes visade hur otydligt hanteringen av byggnaderna är. De visade också att det inte finns någon entydig hållning. Det avgörande kan ligga i att byggnader alltmer hanteras som restaureringsobjekt, inte som historiska källmaterial. Ansvaret för fortsatta och återkommande diskussioner ansågs ligga på RAÄ, som bör vara den sammanhållande länken mellan regionerna, universiteten och högskolorna.

Sammanfattning

Undersökningen avsåg att pröva möjligheten att hantera byggnader som arkeologiska objekt genom diskussioner med olika handläggare inom kulturmiljövården. Även om avsikten inte var att ge klara riktlinjer för framtida hantering, har den pekat på några grundläggande problemområden. Den har också visat att det finns ett samband mellan handläggning och synen på byggnadsarkeologi. Det väsentligaste är dock att det finns en vilja och önskan inom den regionala kulturmiljövården till förändring av den rådande situationen. Här har också givits några konkreta förslag som kräver fortsatt diskussion mellan RAÄ, den regionala kulturmiljövården och universitetet.

Problemområden

Resultatet av diskussionerna visade att det inte finns någon gemensam syn på hur och varför byggnader skall dokumenteras. Det framgick dock att det finns ett stort intresse av att pröva olika möjligheter att utnyttja byggnaderna som historiska källor. De grundläggande frågorna kan sammanfattas i definition av byggnadsarkeologisk undersökning, handläggningsrutiner, fornlämningsbegreppet, forskning, samverkan mellan olika discipliner och information.

Byggnadsarkeologi. Oavsett vem som dokumenterar och vilka byggnader som berörs, bör en byggnadsarkeologisk undersökning grundas på analytisk tolkning av byggnadens stratigrafi, dvs. att man kan definiera olika företeelser och knyta dem till olika händelser i en relativ kronologisk kedja – en metod som utarbetats inom arkeologin. Dokumentationsmetoderna bör därför utvecklas i anslutning till arkeologin, men i kombination med andra ämnens metoder och specialkunskaper. Byggnaderna måste ses i ett historiskt sammanhang men också som integrerade element i kulturlandskapet. Den byggnadsarkeologiska kompetensen måste finnas tillgänglig vid behov och inte enbart utnyttjas i större restaureringsprojekt.

Handläggning. Handläggningsrutinerna måste förbättras så att byggnadsarkeologiska anspråk kan ställas på ett tidigt stadium i samband med en restaurering. Krav på undersökningsplaner och rapporter med vetenskaplig motivering i enlighet med det som föreslagits för uppdragsarkeologin var allmänt ett önskemål. Varje undersökning förutsätter därmed klart ställda frågor relaterade till problem som skall lösas.

Fornlämningsbegreppet. I princip har fornlämningar och lagskyddade byggnader likvärdigt skydd. Det finns dock en grundläggande skillnad i förhållningssättet till det som ligger dolt under mark och till det som är synligt. Därför finns ett behov av att diskutera såväl fornlämningsbegreppet som utarbetning av praxis för handläggning av byggnadsärenden.

Forskning. Det är inte projektens omfattning som skall värderas utan det vetenskapliga värde som kan erhållas. Förutsättningen för att metoder och teorier skall kunna utvecklas är kontinuerlig kontakt med det fysiska materialet i en forskningsmiljö där diskussioner är levande. Inom den grävande arkeologin berörs byggnader, vars lämningar kan vara svårtolkade. Kunskapen om de bevarade byggnaderna kan öka förståelsen av de lämningar man finner under mark. Det bör också finnas möjlighet att integrera byggnaderna i de arkeologiska forskningsprogrammen. Det är därför önskvärt att den byggnadsarkeologiska kompetensen utvecklas och vidmakthålls i de arkeologiska miljöerna. Detta förutsätter en kontinuerlig kontakt med andra discipliner som använder byggnader som sitt arbetsmaterial och forskningsfält.

Det är nödvändigt att forskning inom byggnadsområdet stimuleras liksom att tillfälle ges för vidareutbildning av både studerande och byggnadsantikvarier. För detta krävs kontinuerlig kontakt mellan kulturmiljövården och universiteten.

Samverkan. För att stimulera diskussioner och utveckla analys- och dokumentationsmetoder, behöver olika discipliner få tillfälle att samarbeta. Specialiseringar måste ses som något positivt. Vi måste ta till vara varandras kunskaper och framför allt bli medvetna om vad andra ämnen kan bidra med. Förhandsdiskussioner inför planerade restaureringar mellan olika specialister bör kunna ge tydligare riktlinjer för möjliga och intressanta inriktningar på dokumentationen.

Information. Om byggnadsarkeologin skall kunna utvecklas och utnyttjas inom kulturmiljövården förutsätts information och diskussion om aktuell forskning och pågående undersökningar. Rapporterna måste bli tillgängliga. Olika problem kring både handläggning och dokumentationsmetoder måste diskuteras. Återkommande seminarier föreslogs.

Förslag till utveckling

Problemorienterade projekt ansågs ge bäst tillfälle för utveckling av handläggning, samarbetsformer och dokumentationsmetoder. Redan nu finns påbörjade projekt som bör kunna utnyttjas. Samarbetsprojekt kan t.ex. vara förundersökningar och basdokumentationer inför byggnadsminnesförklaringar. För detta krävs speciella resurser, både ekonomiska och personella.

Förundersökning. Inför större arkeologiska grävningsundersökningar görs ofta särskilda förundersökningar, som ligger till grund för utförligare problemformuleringar. Vid byggnadsundersökningar är förundersökningar ännu enklare – husen står där ju faktiskt! I den direkta kontakten med det konkreta materialet uppstår också nya frågor, som ursprungligen inte var ställda. Det är samspelet mellan teori och materialets potentiella möjligheter, som utvecklar nya idéer. Även äldre inventeringar och dokumentationer kan användas för mer övergripande analyser. Sådana undersökningar bör bl.a. vara en bas för tydligare motiveringar för vilket dokumentationsbehov som kan uppstå vid en restaurering.

Basdokumentation. Som förundersökning kan också de basdokumentationer, som skall ligga till grund för byggnadsminnesförklaringar fungera. I regel saknas basdokumentationer. Dessutom finns det inte heller någon enhetlighet i bedömningen vad sådana dokumentationer skall innehålla. Rutiner för hur basdokumentationer och skyddsföreskrifter skall utföras och vad de skall innehålla behöver utarbetas. Här önskade man en stor satsning, som skulle kunna utföras som samarbetsprojekt mellan olika discipliner.

Referenser

- Andersson, K. och Rosenkvist (Hildebrand), A. 1980 (2:a upplagan 1988). *Handledning vid byggnadsarkeologisk undersökning. Det murade huset*. RAÄ.
- Bygningsarkæologiske Studier* 1984 –
- Byggnader och byggda miljöer. Dokumentation och rapporter*. 1996. RAÄ.
- Byggnadsminnesförklaring. Allmänna råd till 3 kap. lagen om kulturminnen m.m.* 1991. RAÄ.
- Dokumentation och restaurering. Byggnadsarkeologiskt seminarium*. 1987. RAÄ.
- Eriksdotter, G., Gardelin, G. och Wallin, P. 1998. *Från byggnad till dokument*. University of Lund. Institute of Archaeology. Report Series No. 61. Lund.
- Eriksdotter, G. 1996. *Dalby kungsgård, byggnadsarkeologisk undersökning, dokumentation över renoveringsarbetena 1994–95*. Kulturen, Lund.
- Eriksdotter, G. 1997. The Stratigraphy of Buildings. Examples of the Methodology of Buildings Archaeology. *Visions of the Past. Trends and traditions in Swedish Medieval Archaeology*. Lund Studies in Medieval Archaeology. 19. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 24. Stockholm.
- Ersgård, L. 1991. Konsten att skriva en grävningsrapport. *Meta* 1991:4.
- Gardelin, G. 1997. *Glimmingehus. Byggnadsarkeologisk undersökning 1997*. Lunds Universitets Historiska Museum. Rapport nr 4.
- Gjallarhornet*. 1999, nr. 1. Svenska Arkeologiska Samfundet. Stockholm.
- Grossmann, U. G. 1993. *Einführung in die Historische Bauforschung*.
- Lindqvist, J.-E. m.fl. 1999. *Gammal kalkputs – analys och utvärdering*. RAÄ. *Meta* 1996:2
- Morris, R. 1994. Buildings Archaeology. *Buildings archaeology. Applications in Practice*. Oxbow Monograph 43. Oxford.
- Natursten i byggnader* 1993-1997. RAÄ.
- Underrättelser från RAÄ. Uppdragsarkeologi. Rekommendationer vid upprättande av undersökningsplaner m.m.* 1998. RAÄ.
- Unnerbäck, A. och Nordin, E. 1995. Kulturhistoriskt värde? *Kulturmiljövård* 1– 2.
- Welinder, S. 1994. The Ethnology of a Swedish Village. *Current Swedish Archaeology*, vol. 2.
- Werne, F. 1993. *Böndernas bygge. Traditionellt byggnadsskick på landsbygden i Sverige*. Högnäs.